

komponentlari birgalikda turizmning bevosita, bilvosita va induksiyalangan iqtisodiy ta'sirini kuchaytiradi.

Barkamol ERNAZAROV,
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti stajyor o'qituvchisi,
Turizmni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot instituti,
Ta'lim muassasalari faoliyatini muvofiqlashtirish
bo'limi yetakchi mutaxassisi, Institut mustaqil tadqiqotchisi

TIBBIY TURIZMDA MINTAQAVIY SALOHİYAT TUSHUNCHASI VA UNING ROLI

Annotatsiya. Mazkur maqolada tibbiy turizmni rivojlantirishda mintaqaviy salohiyatning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Muallif mintaqaviy salohiyatni tibbiy, infratuzilmaviy, institutsional, bozor va innovatsion komponentlardan iborat tizim sifatida talqin etadi. Tadqiqotda ushbu omillarning tibbiy turizm xizmatlarini shakllantirish va eksport qilishdagi roli asoslab berilgan. Shuningdek, hududlararo raqobat sharoitida salohiyatni kompleks baholash va samarali boshqarish zarurligi yoritilib, integratsiya va sinergiyaga asoslangan konseptual model taklif etiladi.

Kalit so'zlar: tibbiy turizm, mintaqaviy salohiyat, infratuzilma, institutsional mexanizmlar, raqobatbardoshlik, xizmatlar eksporti.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты регионального потенциала в развитии медицинского туризма. Региональный потенциал трактуется как интегрированная система, включающая медицинские, инфраструктурные, институциональные, рыночные и инновационные компоненты. Обосновывается их роль в формировании и экспорте медицинских туристских услуг. В условиях усиливающейся межрегиональной конкуренции подчеркивается необходимость комплексной оценки и эффективного управления ресурсами. Предлагается концептуальная модель, основанная на принципах интеграции и синергии, направленная на повышение конкурентоспособности и расширение экспорта услуг.

Ключевые слова: медицинский туризм, региональный потенциал, инфраструктура, институциональные механизмы, конкурентоспособность, экспорт услуг.

Abstract. This article examines the theoretical and practical aspects of regional potential in the development of medical tourism. Regional potential is conceptualized as an integrated system comprising medical, infrastructural, institutional, market, and innovation components. The study highlights the role of these factors in the formation and export of medical tourism services. In the context of growing interregional competition, the importance of comprehensive assessment and effective management of regional resources is emphasized. A conceptual model based on integration and synergy is proposed to enhance competitiveness and expand medical service exports.

Keywords: medical tourism, regional potential, infrastructure, institutional mechanisms, competitiveness, service export.

So'nggi o'n yilliklarda tibbiy turizm global iqtisodiyotning eng tez rivojlanayotgan yo'nalishlaridan biriga aylandi. Jahon sog'liqni saqlash tizimlarida yuzaga kelayotgan nomutanosibliklar, xususan ayrim mamlakatlarda tibbiy xizmatlar narxining yuqoriligi, xizmat ko'rsatishdagi uzoq kutish muddatlari hamda davolash

sifati bo'yicha farqlar bemorlarning xorijiy davlatlarga murojaat qilishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, transport-logistika infratuzilmasining rivojlanishi, aviatsiya qatnovlarining kengayishi va raqamli texnologiyalar orqali tibbiy xizmatlar haqida axborotning oshkoraligi tibbiy turizm oqimlarining jadal o'sishiga xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda tibbiy turizm nafaqat sog'liqni saqlash tizimining tarkibiy qismi, balki yuqori qo'shilgan qiymatga ega eksport xizmatlari segmenti sifatida ham qaralmoqda. Turkiya, Hindiston, Janubiy Koreya, Tailand kabi davlatlar ushbu yo'nalishda barqaror natijalarga erishib, tibbiy turizmni milliy iqtisodiyotning muhim drayveriga aylantira oldi. Mazkur davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, tibbiy turizmning muvaffaqiyati faqat klinik xizmatlar sifati yoki narx omili bilan emas, balki keng qamrovli institutsional muhit, rivojlangan infratuzilma, samarali boshqaruv tizimi va kuchli marketing strategiyasi bilan belgilanadi.

Shu nuqtai nazardan, tibbiy turizmni rivojlantirish masalalarini tadqiq etishda "mintaqaviy salohiyat" tushunchasi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Chunki tibbiy turizm xizmatlari hududiy xarakterga ega bo'lib, ularning samaradorligi bevosita ma'lum bir mintaqaning resurslari, infratuzilmasi va boshqaruv tizimiga bog'liq. Boshqacha aytganda, tibbiy turizmni rivojlantirish alohida klinikalar yoki tashkilotlar darajasida emas, balki hududiy tizim darajasida ko'rib chiqilishi lozim.

O'zbekiston Respublikasi uchun ham tibbiy turizmni rivojlantirish strategik ahamiyatga ega yo'nalishlardan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda ushbu sohani rivojlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, infratuzilmani modernizatsiya qilish, xizmatlar sifatini oshirish va xalqaro bozorlarga chiqish bo'yicha qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Xususan, tibbiy va sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati doirasida milliy brendni shakllantirish, investitsiyalarni jalb etish hamda xalqaro hamkorlikni kengaytirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan.

Shu bilan birga, mavjud salohiyatdan samarali foydalanish, hududlar kesimida imkoniyatlarni aniqlash va ularni tizimli ravishda rivojlantirish masalalari dolzarb bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, mintaqaviy resurslarning notekis taqsimlanganligi, infratuzilma rivojlanishidagi farqlar hamda institutsional mexanizmlarning yetarli darajada takomillashmaganligi tibbiy turizmni kompleks rivojlantirishni cheklovchi omillar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Mazkur holat mintaqaviy salohiyat tushunchasini chuqur ilmiy tahlil qilish, uning tarkibiy elementlarini aniqlash va tibbiy turizm rivojiga ta'sir mexanizmlarini asoslab berish zaruratini yuzaga keltiradi. Shundan kelib chiqib, ushbu maqolaning maqsadi tibbiy turizmda mintaqaviy salohiyat tushunchasining nazariy asoslarini ochib berish, uning tarkibiy komponentlarini tizimlashtirish hamda hududiy rivojlanish jarayonidagi rolini ilmiy asosda yoritishdan iborat.

Mintaqaviy salohiyat tushunchasining nazariy mohiyati. Iqtisodiy va hududiy rivojlanish nazariyasida "salohiyat" tushunchasi oddiy resurslar yig'indisidan ko'ra kengroq mazmunga ega bo'lib, u mavjud imkoniyatlarning safarbar etilishi, ulardan samarali foydalanish va ular asosida rivojlanish natijasini yuzaga chiqarish qobiliyatini ham anglatadi. Shu ma'noda salohiyat faqat "nima bor?" degan savolga emas, balki "mavjud resurslar qanday tashkil etilgan, qay darajada boshqarilmoqda

va ular qanday natijaga aylantirilishi mumkin?” degan savollarga ham javob beradi. Zamonaviy hududiy rivojlanish adabiyotlarida aynan shu yondashuv ustun: hududning o‘sishi uning alohida resurslaridan emas, balki joyga xos aktivlari, institutlari, boshqaruv sifati va ko‘p darajali hamkorlik mexanizmlaridan kelib chiqadi. OECD ham regional rivojlanishni aynan place-based yondashuv asosida ko‘rib, har bir hududning o‘ziga xos iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik aktivlarini aniqlash hamda ularni rivojlanish maqsadlariga yo‘naltirish zarurligini ta’kidlaydi. OECD hujjatlarida hududiy siyosatning sifati raqobatbardoshlik, barqarorlik, inklyuzivlik va chidamlilikni kuchaytirishi, buning uchun esa hududning “assets”i va ehtiyojlariga moslashgan strategiyalar zarurligi ko‘rsatilgan.

Nazariy adabiyotlarda “salohiyat” kategoriyasini tushuntirishda bir necha yirik yondashuv shakllangan. Birinchisi – resursga asoslangan yondashuv bo‘lib, u iqtisodiy birlikning ustunligi uning qimmatli, kamyob va takrorlash qiyin bo‘lgan resurslari hamda qobiliyatlariga bog‘liqligini asoslaydi. J.Barney⁴⁵ resurs va imkoniyatlar birlashgandagina barqaror ustunlik shakllanishini ko‘rsatadi; bu yondashuv dastlab firma darajasida ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, keyinchalik hudud, klaster va destinatsiya tahlillariga keng tatbiq etildi. Demak, “salohiyat”ni resurslarning oddiy mavjudligi emas, balki ularni raqobat ustunligiga aylantira olish qobiliyati sifatida talqin qilish mumkin. Ikkinchi yondashuv – imkoniyat yondashuvi. Amartya Sen⁴⁶ maktabiga mansub asarlarda salohiyat inson yoki tizimning real erishish imkoniyatlari, ya’ni qanday natijalarga amalda erisha olishi bilan izohlanadi; D.Clark Senning⁴⁷ mazkur qarashlarini sharhlab, salohiyat “haqiqiy imkoniyatlar”ni ifodalashini qayd etadi, I. Robeyns⁴⁸ esa imkoniyat yondashuvi rivojlanish siyosatini baholashda odamlar va tizimlar “amalda nima qila oladi va nimaga aylana oladi” degan savolni markazga qo‘yishini ko‘rsatadi. Bu yondashuv hududiy rivojlanish nazariyasida shuni anglatadiki, hududning salohiyati faqat moddiy baza emas, balki uning real funksional imkoniyatlari bilan o‘lchanadi.

Uchinchi muhim yondashuv – klaster va hududiy raqobatbardoshlik nazariyasidir. M.Porterning klasterlar haqidagi konsepsiyasiga ko‘ra, global iqtisodiyot sharoitida ham raqobat ustunligi ko‘pincha “mahalliy” omillarga – bilim, munosabatlar, ixtisoslashgan xizmatlar, ta’minot zanjirlari va muvofiqlashgan hududiy muhitga bog‘liq bo‘lib qoladi. Shuning uchun hududiy salohiyatni baholashda geolokatsiya, ixtisoslashuv, tarmoqlararo aloqalar va mahalliy institutlar o‘rtasidagi sinergiya alohida ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar sharhi shuni ko‘rsatadiki, regional rivojlanish bo‘yicha zamonaviy ishlarda “mintaqaviy salohiyat” tushunchasi aksariyat hollarda uch qatlamli mazmunda qo‘llanadi. Birinchi qatlam – endogen resurslar, ya’ni hududning tabiiy, demografik, ilmiy, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish bazasi. Ikkinchi qatlam – institutsional va boshqaruv mexanizmlari, ya’ni siyosat, huquqiy tartibga solish, ko‘p

⁴⁵ Barney J. Firm resources and sustained competitive advantage // Journal of Management. – 1991. – Vol. 17, No. 1. – 99–120 b.

⁴⁶ Sen A. Development as Freedom. – New York: Alfred A. Knopf, 1999. – 366 b.

⁴⁷ Clark D.A. The capability approach: Its development, critiques and recent advances // Global Poverty Research Group Working Paper. – 2005. – No. 32. – 45 b.

⁴⁸ Robeyns I. The capability approach: a theoretical survey // Journal of Human Development. – 2005. – Vol. 6, No. 1. – 93–117 b.

darajali boshqaruv va koordinatsiya. Uchinchi qatlam esa – transformatsion qobiliyat, ya'ni mavjud aktivlarni iqtisodiy o'sish, ijtimoiy farovonlik va raqobatbardoshlikka aylantirish darajasi.

Shu asosda “mintaqaviy salohiyat”ni tibbiy turizmga nisbatan quyidagicha ilmiy talqin qilish maqsadga muvofiq: mintaqaviy salohiyat – bu muayyan hududning tibbiy xizmatlar sifati, inson kapitali, transport va servis infratuzilmasi, institutsional muhit, bozor aloqalari, innovatsion imkoniyatlari va hududiy imijining o'zaro bog'langan majmui bo'lib, u tibbiy turizm xizmatlarini yaratish, ilgari surish va barqaror eksport qilish qobiliyatini belgilaydi. Mazkur ta'rifning afzalligi shundaki, u salohiyatni faqat “zaxira” sifatida emas, balki tashkiliy-iqtisodiy natijaga aylanishi mumkin bo'lgan hududiy tizim sifatida ko'radi.

Mintaqaviy salohiyatning tarkibiy elementlari. Tibbiy turizmni rivojlantirish nuqtai nazaridan mintaqaviy salohiyat murakkab, ko'p qatlamli va o'zaro bog'liq tizim sifatida namoyon bo'ladi. Uni faqat bir yoki ikki ko'rsatkich, masalan, klinikalar soni, narxlar darajasi yoki transport qulayligi orqali baholash ilmiy jihatdan yetarli emas. Xalqaro adabiyotlar hududiy raqobatbardoshlik, place-based siyosat va tibbiy turizm destinatsiyasi jozibadorligi ko'p omilli tabiatga ega ekanini ko'rsatadi; xususan, OECD hududiy rivojlanishda joyga xos aktivlar, institutlar va boshqaruv sifati muhimligini urg'ulasa, Medical Tourism Index yondashuvi tibbiy turizm jozibadorligini mamlakat omillari, turizm muhiti va tibbiy muassasalar sifati kombinatsiyasi orqali tushuntiradi. Shu bois mintaqaviy salohiyatning tarkibiy elementlarini tizimlashtirish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham zarur hisoblanadi.

Tibbiy turizm kontekstida mintaqaviy salohiyatni quyidagi asosiy tarkibiy elementlar orqali tavsiflash maqsadga muvofiq: tibbiy salohiyat, infratuzilmaviy salohiyat, institutsional salohiyat, inson kapitali salohiyati, investitsion salohiyat, innovatsion-raqamli salohiyat, marketing va imij salohiyati, ijtimoiy-ekologik salohiyat hamda integratsion-kooperatsion salohiyat. Mazkur elementlar alohida mavjud bo'lishi mumkin, biroq tibbiy turizmning barqaror rivojlanishi ularning o'zaro uyg'unlashuvi va sinergiyasiga bog'liq.

1. Tibbiy salohiyat. Mintaqaviy salohiyatning markaziy va bazaviy elementi bu – tibbiy salohiyatdir. Chunki tibbiy turizmning asosiy mahsuloti aynan davolash, diagnostika, reabilitatsiya yoki sog'lomlashtirish xizmatidir. Tibbiy salohiyat tarkibiga hududdagi klinikalar va ixtisoslashgan tibbiyot markazlari, ularning texnologik jihozlanganlik darajasi, laboratoriya va diagnostika bazasi, xalqaro standartlarga mosligi, davolash sifati, xizmatlar spektri hamda tibbiyot xodimlarining professional darajasi kiradi. Tibbiy turist, odatda, birinchi navbatda shifokor kompetensiyasi, davolash natijadorligi, xavfsizlik va muassasaning ishonchliligiga e'tibor qaratadi; shu sababli aynan tibbiy salohiyat butun tizimning “yadrosi” hisoblanadi. Tibbiy turizm bo'yicha tadqiqotlar ham destination raqobatbardoshligida klinik sifat, shifokor malakasi va tibbiy xizmatlarning ishonchliligi eng kuchli omillardan ekanini ko'rsatadi.

Biroq tibbiy salohiyatni faqat mavjud klinikalar soni bilan o'lchab bo'lmaydi. Bu yerda xizmatlarning ixtisoslashuvi ham muhim: masalan, kardiojarrohlik, stomatologiya, reproduktiv tibbiyot, ortopediya, kosmetologiya yoki sanatoriy-

reabilitatsiya kabi yo‘nalishlar hududning profilini belgilaydi. Shuning uchun ilmiy baholashda tibbiy salohiyat miqdoriy va sifat ko‘rsatkichlari majmuasi orqali aniqlanishi lozim.

2. *Infratuzilmaviy salohiyat.* Tibbiy turist klinikaga kelib-ketadigan “oddiy bemor” emas; u bir vaqtning o‘zida turist, iste’molchi va xizmatlar zanjiri ishtirokchisidir. Shu sababli infratuzilmaviy salohiyat tibbiy turizm rivojida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bu elementga transport va logistika imkoniyatlari, xalqaro va ichki aviaqatnovlar, aeroport va vokzallar sifati, yo‘llar, mehmonxonalar, transfer xizmatlari, umumiy servis darajasi, ovqatlanish obyektlari, tarjimonlik, hamrohlik, farmatsevtika ta‘minoti va bemor uchun qulay muhit yaratadigan boshqa xizmatlar kiradi. Health tourism destination index bo‘yicha ishlarda ham destinatsiyaning umumiy qulayligi, tabiiy va rekreatsion muhit, dam olish va qo‘shimcha ehtiyojlar sog‘liq turizmi tanlovida muhim ekani ko‘rsatilgan.

Tibbiy xizmat qanchalik kuchli bo‘lmasin, agar bemor hududga oson yetib bora olmasa, qulay yashash joyi bo‘lmasa yoki kundalik servis sifati past bo‘lsa, tibbiy turizm oqimi barqaror shakllanmaydi. Demak, infratuzilmaviy salohiyat tibbiy xizmatning “qo‘llab-quvvatlovchi muhiti” emas, balki uning bozor muvaffaqiyatini belgilovchi strategik komponentdir.

3. *Institutsional salohiyat.* Mintaqaviy salohiyatning eng muhim, ammo ko‘pincha yetarli baholanmaydigan elementlaridan biri – institutsional salohiyatdir. Bu tushuncha hududda tibbiy turizmni rivojlantirish uchun mavjud bo‘lgan normativ-huquqiy baza, ruxsat berish va muvofiqlashtirish mexanizmlari, davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlik, bemor huquqlarini himoya qilish tizimi, xavfsizlik va sug‘urta kafolatlari, vizaviy va migratsion qulayliklar, standartlashtirish hamda nazorat mexanizmlarini o‘z ichiga oladi. OECD regional siyosatni samarali yuritish uchun ko‘p darajali boshqaruv, joyga xos strategiyalar va institutlarning moslashuvchanligi zarurligini ta‘kidlaydi.

Tibbiy turizm uchun bu ayniqsa dolzarb, chunki bemor xorijga faqat davolanish uchun emas, balki huquqiy va tashkiliy ishonch asosida boradi. Agar hududda davolanishdan oldingi konsultatsiya, shartnoma shaffofligi, to‘lov va sug‘urta mexanizmlari, davolanishdan keyingi monitoring, shikoyatlarni ko‘rib chiqish va huquqiy himoya tizimi zaif bo‘lsa, tibbiy salohiyatning o‘zi yetarli bo‘lmaydi. Shu sababli institutsional salohiyat tibbiy turizmga ishonchlilik va barqarorlikning poydevori hisoblanadi.

4. *Inson kapitali salohiyati.* Har qanday xizmat tarmog‘ida bo‘lgani kabi, tibbiy turizm ham inson omili alohida o‘rin tutadi. Inson kapitali salohiyati deganda nafaqat shifokorlar va hamshiralar malakasi, balki menejerlar, marketologlar, turizm operatorlari, tibbiy koordinatorlar, tarjimonlar, servis xodimlari va bemor bilan bevosita ishlovchi barcha mutaxassislar salohiyati tushuniladi. Bu element professionallik, til bilish, mijozga yo‘naltirilganlik, etik me‘yorlarga rioya, madaniyatlararo kommunikatsiya va uzluksiz malaka oshirish darajasini o‘z ichiga oladi.

Tibbiy turist uchun davolanish sifati qanchalik muhim bo‘lsa, kommunikatsiya, tushuntirish, hamrohlik va servis madaniyati ham shunchalik muhim. Xalqaro tadqiqotlarda destination competitiveness ko‘p hollarda aynan shifokor malakasi,

xodimlar ishonchliligi va professional tajriba bilan bog‘lanadi. Shu bois hududning inson kapitali salohiyati tibbiy turizmni tashkil etishning “yumshoq”, ammo strategik resursidir.

5. *Investitsion salohiyat.* Tibbiy turizm yuqori kapital talab qiladigan yo‘nalishlardan biridir. Zamonaviy klinikalar qurish, tibbiy uskunalarni yangilash, reabilitatsiya markazlari ochish, servis infratuzilmasini modernizatsiya qilish va xalqaro standartlarga mos muhit yaratish doimiy investitsiyani talab qiladi. Shu sababli investitsion salohiyat mintaqaviy salohiyatning mustaqil va muhim elementi sifatida qaralishi kerak. Bu komponent hududning investorlar uchun jozibadorligi, moliyalashtirish manbalari, davlat qo‘llab-quvvatlovi, kredit-resurslar, soliq va bojxona imtiyozlari, PPP mexanizmlarining mavjudligi bilan belgilanadi.

Agar hududda investitsion muhit qulay bo‘lsa, u yerga nafaqat klinikalar, balki mehmonxona, reabilitatsiya, wellness va xizmat ko‘rsatish obyektlari ham jalb etiladi. Natijada tibbiy turizm uchun zarur bo‘lgan ko‘p komponentli ekotizim shakllanadi. Aksincha, investitsion to‘siqlar kuchli bo‘lsa, eng istiqbolli hudud ham o‘z salohiyatini to‘liq ishga sola olmaydi.

6. *Innovatsion va raqamli salohiyat.* Zamonaviy tibbiy turizm an‘anaviy xizmat ko‘rsatish modeli bilan cheklanib qolmaydi. Unda onlayn konsultatsiya, telemeditsina, elektron navbat, raqamli tibbiy hujjatlar, bemorni masofadan kuzatish, ko‘p tilli veb-platformalar, CRM tizimlari va raqamli marketing mexanizmlari tobora muhimlashmoqda. Shu sababli innovatsion va raqamli salohiyat hududning raqobatbardoshligini kuchaytiruvchi alohida tarkibiy elementdir. Tibbiy turizm bo‘yicha zamonaviy sharhlar ham destination management va marketing uchun integratsiyalashgan tizimli yondashuv zarurligini ko‘rsatadi.

Ayniqsa, davolanishdan oldingi masofaviy maslahat, xorijiy bemorlar uchun ko‘p tilli platforma, narxlar shaffofligi, onlayn bron qilish va davolanishdan keyingi kuzatuv tizimi mavjud bo‘lsa, hududning bozorga chiqish imkoniyati ancha oshadi. Demak, innovatsion salohiyat faqat texnologik yangilik emas, balki bozorni kengaytiruvchi va ishonchni oshiruvchi boshqaruv vositasidir.

7. *Marketing va imij salohiyati.* Tibbiy turizm bozorida sifatli xizmat ishlab chiqarishning o‘zi yetarli emas; uni to‘g‘ri pozitsiyalash, nishon bozorlarga olib chiqish va hududning ijobiy imijini shakllantirish ham zarur. Shu sababli marketing va imij salohiyati mintaqaviy salohiyatning alohida elementi sifatida qaraladi. Bu yerga hududning xalqaro tanilishi, brendi, reputatsiyasi, xorijiy auditoriyaga mo‘ljallangan reklama va PR strategiyalari, tibbiy turizm bo‘yicha axborot siyosati, xalqaro reyting va akkreditatsiyalardagi ishtiroki kiradi.

Medical Tourism Index ham destinatsiya jozibadorligida mamlakat imiji, xavfsizlik, turistik muhit va tibbiy muassasalar haqidagi tasavvurlar muhimligini ko‘rsatadi. Bemorda “qayerga borish xavfsiz, ishonchli va qulay?” degan savol birinchi o‘rinda turadi. Demak, marketing va imij salohiyati tibbiy turizm oqimini shakllantirishda talab tomonining kalit omillaridan biridir.

8. *Ijtimoiy-ekologik salohiyat.* Tibbiy turizm da bemor nafaqat davolanish, balki tiklanish va qulay psixologik muhit izlaydi. Shu sababli hududning ijtimoiy-ekologik salohiyati ham muhim hisoblanadi. Bu komponentga ekologik tozalik, iqlim sharoiti, xavfsizlik, jamoat tartibi, sanitariya darajasi, mahalliy aholining mehmondo‘stligi,

ijtimoiy barqarorlik va bemor uchun qulay muhit yaratadigan boshqa omillar kiradi. Sogʻliq turizmi boʻyicha tadqiqotlar tabiiy muhit va rekreatsion omillar ham destination tanlovida muhimligini koʻrsatadi.

Agar hudud tibbiy jihatdan kuchli boʻlsa-yu, lekin ekologik noqulay, xavfsizlik past yoki umumiy ijtimoiy muhit stressli boʻlsa, tibbiy turist oqimi cheklanadi. Ayniqsa reabilitatsiya, sogʻlomlashtirish va sanatoriy xizmatlarida ijtimoiy-ekologik salohiyatning ahamiyati yanada ortadi.

9. *Integratsion-kooperatsion salohiyat.* Tibbiy turizm bir muassasa doirasida emas, balki koʻplab subyektlar oʻrtasidagi kooperatsiya orqali ishlaydi. Klinikalar, mehmonxonalar, sugʻurta kompaniyalari, tur operatorlar, transport tashkilotlari, davlat idoralari, taʼlim muassasalari va marketing agentliklari oʻrtasidagi hamkorlik darajasi qanchalik yuqori boʻlsa, hududning tibbiy turizmni rivojlantirish imkoniyati shunchalik katta boʻladi. Porterning klaster yondashuvi va OECD materiallari ham hududiy raqobat ustunligi koʻpincha aynan tarmoqlararo aloqalar va mahalliy kooperatsiyadan kelib chiqishini koʻrsatadi.

Shu maʼnoda integratsion-kooperatsion salohiyat hududning tibbiy turizm klasteri sifatida ishlash darajasini ifodalaydi. Agar bu salohiyat kuchli boʻlsa, bemor uchun “bir darcha” tamoyiliga yaqin, uzluksiz va qulay xizmatlar zanjiri yaratiladi. Aksincha, aktorlar parokanda boʻlsa, umumiy salohiyat parchalanib ketadi.

Mintaqaviy salohiyatning tibbiy turizm rivojiga taʼsiri. Mintaqaviy salohiyat tibbiy turizm rivojining asosiy omillaridan biri boʻlib, u hududning tibbiy, infratuzilmaviy, institutsional va iqtisodiy imkoniyatlari majmuasi orqali namoyon boʻladi. Tibbiy turistning tanlovi faqat davolanish sifati bilan emas, balki transport qulayligi, servis darajasi, xavfsizlik va umumiy muhit bilan ham belgilanadi. Shu sababli mintaqaviy salohiyat tibbiy xizmatlarni kompleks turistik mahsulotga aylantirishda muhim rol oʻynaydi.

Mintaqaviy salohiyat, avvalo, hududning raqobatbardoshligini oshiradi. Zamonaviy klinikalar, malakali shifokorlar va rivojlangan infratuzilma mavjud boʻlgan hududlar xorijiy bemorlarni koʻproq jalb qiladi. Shu bilan birga, xizmatlar zanjirining (logistika, joylashtirish, tarjima, post-treatment xizmatlar) muvofiqlashtirilganligi tibbiy turizmning barqaror rivojlanishini taʼminlaydi.

Bundan tashqari, mintaqaviy salohiyat tibbiy turizmning eksport imkoniyatlarini kengaytiradi va hududning investitsion jozibadorligini oshiradi. Natijada yangi klinikalar, reabilitatsiya markazlari va servis obyektlari tashkil etilib, iqtisodiy faollik kuchayadi. Shuningdek, bu jarayon tibbiy turizm klasterlarining shakllanishiga olib keladi.

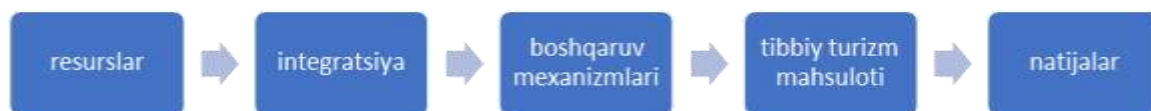
Yana bir muhim jihat shundaki, mintaqaviy salohiyat tibbiy turizmning diversifikatsiyasi va innovatsion rivojlanishini ragʻbatlantiradi. Telemeditsina, raqamli platformalar va yangi xizmat turlarining joriy etilishi hududning xalqaro bozordagi pozitsiyasini mustahkamlaydi.

Mintaqaviy salohiyatning konseptual modeli.

Tibbiy turizmni rivojlantirishda mintaqaviy salohiyatni alohida resurslar yigʻindisi sifatida emas, balki oʻzaro bogʻlangan va boshqariladigan kompleks tizim sifatida koʻrib chiqish maqsadga muvofiq. Ushbu konseptual model hududdagi mavjud imkoniyatlarning integratsiyasi orqali tibbiy turizm mahsulotini shakllantirish

va uni xalqaro bozorda samarali ilgari surish mexanizmini ifodalaydi.

Modelning asosiy mazmuni shundan iboratki, hududda mavjud tibbiy, infratuzilmaviy, institutsional, inson kapitali, investitsion va innovatsion resurslar yagona tizimga birlashtirilganda, ular kompleks tibbiy-turistik xizmatga aylanadi. Mazkur xizmat esa tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar yordamida bozorga chiqarilib, iqtisodiy va ijtimoiy natijalarni yuzaga keltiradi. Shu nuqtai nazardan model quyidagi mantiqiy zanjir asosida ishlaydi:

Modelda markaziy o‘rinni tibbiy salohiyat egallaydi, chunki tibbiy turizmning asosiy mazmuni aynan davolash va sog‘lomlashtirish xizmatlari bilan bog‘liq. Biroq ushbu salohiyat infratuzilma, marketing, institutsional muhit va raqamli texnologiyalar bilan qo‘llab-quvvatlanmaguncha, uning iqtisodiy samarasi cheklangan bo‘lib qoladi. Shu sababli barcha elementlar o‘zaro bog‘liq holda faoliyat yuritishi zarur.

Modelning ishlash mexanizmi. Konseptual model amaliyotda bir necha bosqich orqali amalga oshadi. Dastlab hududning mavjud salohiyati aniqlanadi va tahlil qilinadi. Keyingi bosqichda ushbu resurslar yagona tizim sifatida integratsiya qilinadi, ya’ni klinikalar, turizm subyektlari, transport va boshqa xizmatlar o‘rtasida muvofiqlashtirish kuchaytiriladi. Shundan so‘ng tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar – investitsiya, davlat qo‘llab-quvvatlovi, marketing strategiyasi va raqamli texnologiyalar joriy etiladi.

1-jadval

Konseptual modelning tarkibiy elementlari

Element	Mazmuni	Tibbiy turizmga ta’siri
Tibbiy salohiyat	Klinikalar, shifokorlar malakasi, texnologiyalar, ixtisoslashgan xizmatlar	Asosiy tibbiy xizmat sifatini belgilaydi
Infratuzilmaviy salohiyat	Transport, mehmonxona, servis, logistika	Bemor uchun qulay muhit yaratadi
Institutsional salohiyat	Qonunchilik, standartlar, boshqaruv, nazorat	Ishonch va barqarorlikni ta’minlaydi
Inson kapitali	Tibbiy va servis xodimlarining malakasi	Xizmat sifati va kommunikatsiyani oshiradi
Investitsion salohiyat	Moliyaviy resurslar, investorlar, PPP	Tizimni kengaytirish va modernizatsiya qiladi
Innovatsion salohiyat	Telemeditsina, raqamli platformalar	Xizmatlarni tezkor va xalqaro mos qiladi
Marketing va imij	Brend, reklama, reputatsiya	Xorijiy bemorlarni jalb qiladi
Integratsiya	Subyektlar o‘rtasidagi hamkorlik	Kompleks xizmatlar zanjirini yaratadi

Natijada hududda kompleks tibbiy turizm mahsuloti shakllanadi va u xalqaro bozorda taklif etiladi. Bu jarayon xorijiy bemorlar oqimining ortishi, xizmatlar eksportining kengayishi, investitsiyalar jalb qilinishi va hududiy iqtisodiyotning faollashuviga olib keladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, tibbiy turizmni rivojlantirishda mintaqaviy salohiyat asosiy nazariy va amaliy kategoriya sifatida namoyon bo'ladi. Tibbiy turizmning muvaffaqiyati faqat alohida klinikalar faoliyati, tibbiy xizmatlar narxi yoki zamonaviy texnologiyalar mavjudligi bilan belgilanmaydi. Aksincha, ushbu sohaning barqaror rivojlanishi hududning tibbiy, infratuzilmaviy, institutsional, inson kapitali, investitsion, innovatsion va marketing imkoniyatlarining o'zaro uyg'unlashuviga bog'liq.

Mintaqaviy salohiyat tibbiy turizmni kompleks tizim sifatida tushunishga imkon beradi. Chunki xorijiy bemor uchun davolanish jarayoni faqat tibbiy muolaja bilan cheklanmaydi; u axborot izlash, maslahat olish, hududga yetib kelish, joylashish, tarjima va hamrohlik xizmatlaridan foydalanish, davolanish, rehabilitatsiya va davolanishdan keyingi kuzatuv bosqichlarini ham o'z ichiga oladi. Shu sababli tibbiy turizm raqobatbardosh mahsulot yaratish uchun barcha xizmatlar zanjiri yagona tizim sifatida ishlashi zarur.

Maqolada mintaqaviy salohiyatning tarkibiy elementlari tibbiy salohiyat, infratuzilmaviy salohiyat, institutsional salohiyat, inson kapitali, investitsion salohiyat, innovatsion-raqamli imkoniyatlar, marketing va imij salohiyati hamda integratsion-kooperatsion salohiyat sifatida tizimlashtirildi. Ushbu elementlarning har biri tibbiy turizm rivojida alohida ahamiyatga ega bo'lsa-da, ularning samarasi faqat o'zaro muvofiqlashgan holda namoyon bo'ladi.

Tibbiy salohiyat mazkur tizimning markaziy yadrosi hisoblanadi, chunki tibbiy turizmning asosiy mazmuni davolash, diagnostika, rehabilitatsiya va sog'lomlashtirish xizmatlari bilan bog'liq. Biroq tibbiy salohiyatni xalqaro bozorda raqobatbardosh mahsulotga aylantirish uchun infratuzilma, servis, huquqiy kafolatlar, xalqaro marketing, investitsiya va raqamli texnologiyalar bilan qo'llab-quvvatlash talab etiladi. Aks holda mavjud imkoniyatlar real iqtisodiy natijaga to'liq aylanmaydi.

Tadqiqot davomida mintaqaviy salohiyatning tibbiy turizm rivojiga ta'siri bir nechta yo'nalishda namoyon bo'lishi asoslandi. Jumladan, u hududning raqobatbardoshligini oshiradi, tibbiy xizmatlar eksportini kengaytiradi, xorijiy bemorlar oqimini shakllantiradi, investitsion jozibadorlikni kuchaytiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi va hududiy iqtisodiyotda multiplikativ samara yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, mintaqaviy salohiyat tibbiy turizm klasterlarini shakllantirish, xizmatlar diversifikatsiyasini ta'minlash va innovatsion yechimlarni joriy etish uchun ham muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Maqolada taklif etilgan konseptual model mintaqaviy salohiyatni "resurslar – integratsiya – boshqaruv mexanizmlari – tibbiy turizm mahsuloti – natijalar" zanjiri asosida tushuntirish imkonini beradi. Ushbu yondashuvga ko'ra, hududda mavjud resurslar o'z-o'zidan tibbiy turizm rivojini ta'minlamaydi. Ular tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar orqali muvofiqlashtirilgan, boshqarilgan va bozorga yo'naltirilgan taqdirdagina amaliy natija beradi.

Shu asosda aytish mumkinki, tibbiy turizm mintaqaviy salohiyatni baholash va boshqarish strategik ahamiyatga ega. Hududlar kesimida mavjud imkoniyatlarni aniqlash, ustuvor tibbiy yo'nalishlarni belgilash, infratuzilmani rivojlantirish, xalqaro standartlarni joriy etish, raqamli platformalarni kengaytirish va brendlash strategiyalarini ishlab chiqish tibbiy turizmni barqaror rivojlantirishning muhim

shartlaridir.

Umuman olganda, mintaqaviy salohiyat tibbiy turizmni alohida xizmat turi sifatida emas, balki hududiy rivojlanish, xizmatlar eksporti, investitsiya, innovatsiya va xalqaro raqobatbardoshlik bilan bog'liq kompleks iqtisodiy tizim sifatida o'rganishga imkon beradi. Shu bois tibbiy turizmni rivojlantirishda asosiy vazifa mavjud salohiyatni aniqlash bilangina cheklanmasdan, uni samarali boshqarish va real iqtisodiy natijaga aylantirishdan iborat bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Barney J. Firm resources and sustained competitive advantage // *Journal of Management*. – 1991. – Vol. 17, No. 1. – P. 99–120.
2. Sen A. *Development as Freedom*. – New York: Alfred A. Knopf, 1999. – 366 p.
3. Sen A. *Commodities and Capabilities*. – Amsterdam: North-Holland, 1985. – 89 p.
4. Robeyns I. The capability approach: a theoretical survey // *Journal of Human Development*. – 2005. – Vol. 6, No. 1. – P. 93–117.
5. Clark D.A. The capability approach: Its development, critiques and recent advances // *Global Poverty Research Group Working Paper*. – 2005. – No. 32. – 45 p.
6. Porter M.E. Clusters and the new economics of competition // *Harvard Business Review*. – 1998. – Vol. 76, No. 6. – P. 77–90.
7. OECD. *Competitive Regional Clusters: National Policy Approaches*. – Paris: OECD Publishing, 2007. – 280 p. Read source
8. OECD. *Boosting Innovation: The Cluster Approach*. – Paris: OECD Publishing, 1999. – 412 p. Read source
9. Davis C.H. What indicators for cluster policies? // *OECD Science, Technology and Industry Working Paper*. – 2006. Read source
10. Volkert J., Schneider F. The application of the capability approach to high-income OECD countries: a survey // *CESifo Working Paper*. – 2011. Read source
11. Fetscherin M., Stephano R.M. The medical tourism index: Scale development and validation // *Tourism Management*. – 2016. – Vol. 52. – P. 539–556.
12. Vovk V., et al. Identification of factors for the development of medical tourism in the world // *International Journal of Environmental Research and Public Health*. – 2021. – Vol. 18.
13. Lee C.-W., et al. The process of constructing a health tourism destination index // *International Journal of Environmental Research and Public Health*. – 2019. – Vol. 16.
14. Wong A.K.F., et al. Revisiting medical tourism research: critical review and implications // *Journal of Destination Marketing & Management*. – 2024.